

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI İNGİLTERE’NİN ORTADOĞU POLİTİKALARI İÇİN KIBRIS’IN STRATEJİK ÖNEMİ VE KIBRIS MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Eftal İRKİÇATAL*

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra küresel bir güç olarak varlığını devam ettirmek isteyen İngiltere için zengin petrol yataklarıyla Ortadoğu vazgeçilmez bir öneme sahipti. Bu bağlamda kendisine ait bir ada olarak Kıbrıs, Doğu Akdeniz’deki konumu itibarıyla bölgeye yönelik geliştirilen savunma politikaları için bölgede var olan diğer İngiliz üslerinden farklı avantajlar sunmaktaydı. Fakat adanın Yunanistan ile birleşmesini isteyen Kıbrıslı Rumların bu taleplerini artırmaları ve Türkiye’nin bu isteklere şiddetle karşı çıkması, İngiltere açısından yeni stratejik açmazlar ortaya çıkardı. Bir tarafta istikrarsız ve iç savaştan yeni çıkmış Yunanistan, diğer tarafta ise Ortadoğu’daki en sağlam müttefiki Türkiye vardı. Soğuk Savaş rüzgârlarının esmeye başladığı bir süreçte, Kıbrıs meselesinden dolayı NATO üyesi ülkelerin karşı karşıya gelmesi, Batı ittifakı için de bir huzursuzluk kaynağı oldu. Bu bağlamda, İngiltere’nin bölge ve dünya genelindeki stratejik algılamalarının ve savunma politikalarının Kıbrıs meselesine yönelik oluşturmuş olduğu politikalar üzerindeki etkileri, bu çalışmanın ana problemini teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kıbrıs, Kıbrıs Meselesi, İngiltere’nin Kıbrıs Politikası, Ortadoğu, Türk-Yunan ilişkileri.*

CYPRUS' STRATEGIC IMPORTANCE FOR MIDDLE EASTERN POLICIES OF THE UNITED KINGDOM AND EMERGENCE OF CYPRUS PROBLEM

ABSTRACT

After the Second World War British Strategic requirements increased the importance of Cyprus in the eyes of the British policy makers. However, there was a growing demand of Greek Cypriots for the unification

* Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Elemanı.

of the island with Greece. Turkish opposition to this request brought new strategic difficulties for the British. The confrontation of NATO allies over Cyprus disturbed the West. Thus Cyprus would begin to occupy more space in British policymakers' agendas. In this context, the affects of strategic conceptions and defense policies of Britain for the region and the world on the Cyprus problem will be the main focus of this paper.

Key Words: *Cyprus, Cyprus Problem, British Politics, Middle East, Turkey, Greece.*

İkinci Dünya Savaşı bittiğinde İngiltere, kelimenin tam anlamı ile iflas etmiş durumdaydı. Savaş sonrası Clement Attle'nin başbakanlığında iktidarda bulunan İşçi Partisi'nin yıkıma uğrayan İngiltere'nin yeniden inşası ve ülkenin ekonomik olarak ayağa kaldırılması gibi ağır görevleri vardı. Bunun yanı sıra savaş sonrası ortaya çıkan yeni stratejik durum da askerî bakımdan bir rahatlık sağlamamıştı. İkinci Dünya Savaşı'nı Hiroşima ve Nagasaki'ye atılan atom bombaları bitirmiş olsa da İngiltere Genel Kurmay Başkanlığı, nükleer silahlara sahip olmanın veya silahların kullanılmasında meydana gelebilecek diğer teknik gelişmelerin, yakın gelecek için yapılacak stratejik planlamalar için herhangi bir değişikliğe sebep olmayacağı kanaatindeydi. Bu durum tüm ekonomik sıkıntılara rağmen ordunun silah altında tutulmaya devam edileceği anlamına gelmekteydi. Çünkü yakın gelecekte kuvvetle öngörülen düşman, Sovyetler Birliği idi ve Sovyetler Birliği gibi karaya bağlı bir devlet için İngiltere donanmasının sınırlı bir caydırıcılığı ve etkisi olacaktı.¹

Sovyetler Birliği'nin yakın gelecekte muhtemel en kuvvetli düşman olarak algılanmasından dolayı, Ortadoğu coğrafyası, sunmuş olduğu eşsiz saldırı ve savunma imkânları ile İngiltere'nin savunma politikaları için gözden çıkarılamayacak bir konuma sahipti. Bu doğrultuda 8 Aralık 1945 günü yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında Ortadoğu'nun İngiltere için önemi aşağıdaki şekilde ifade edilmişti:

İngiltere ve İngiliz İmparatorluğu için hayati öneme sahip bir bölgedir. Burası İngiltere'yi Hindistan, Avustralya ve Uzak Doğu'ya karadan, havadan ve denizden bağlayan iletişim sistemlerinin düğüm olduğu yerdir; burası aynı zamanda İmparatorluğun ana petrol kaynağıdır. Burası Süveyş Kanalı ve onun terminal limanlarını; İskenderiye'de bulunan İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki ana deniz üssünü; Irak ve güney İran'daki petrol yataklarını, Abadan'daki liman ve tesisleri, Kuzey Irak'tan Hayfa'ya uzanan petrol boru hattını

¹ Ritchie Owendale, *British Defence Policy Since 1945*, Manchester University Press, Manchester and New York 1994, s. 18.

ve Abadan'daki liman ve tesisleri; ve Akdeniz'den Filistin, Ürdün ve Irak üzerinden Basra Körfezi'ne uzanan bütün iletişim hatlarını içermektedir.²

Rapor aynı zamanda İngiltere'nin bölgede karşılaşmakta olduğu zorluklardan da bahsetmekteydi. Raporda en önemli sorun olarak bölgede yükselmekte olan Arap milliyetçiliği ve bunun gerekli politikaların uygulanmasındaki etkilerine dikkat çekilmekteydi. Bu durum rapora aşağıdaki şekilde yansımıştır:

Araplar, her an değişebilmekteler ve İngiltere'nin Arapların menfaatlerine zararlı olarak görülebilecek herhangi bir hareketi, onların bize karşı olan duygularını bir gecede değiştirebilir. Maalesef Filistin'in geleceği Araplar nazarında oldukça önemli ve kuruluşunun Arap devletlerinin karşı oldukları Ortadoğu politikalarının uygulanmasına karşı koyma yönündeki isteklerini büyük ölçüde artırdığı Arap Ligi için önemli bir gösterge konusu olarak değerlendirilmekte. Bizi, güvene ihanet etme suçlaması ile karşı karşıya bırakabilecek böyle bir siyasetin uygulamaya konulması ciddi şekilde pozisyonumuzun altına oyacaktır ve sadece Arap ülkelerinde geniş çaplı karışıklıkların çıkmasına değil aynı zamanda İmparatorluk menfaatlerimizin büyük ölçüde bağlı olduğu işbirliklerini çekmelerine de sebep olabilir.³

Buna paralel olarak İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin ve Genel Kurmay Başkanı General Alanbrooke, 4 Ekim 1945'te Filistin'de İngiltere aleyhine gelişmekte olan tehdit edici unsurları ve İngiliz askerlerinin Mısır'dan çıkması için yapılan tedhiş hareketlerini, İngiltere Bakanlar Kurulunun dikkatine sundular. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu, İngiliz askerlerini Mısır haricinde başka bir İngiltere toprağında konuşlandırma fikrine ikna oldu.⁴

Diğer taraftan İngiltere Başbakanının Ortadoğu ile ilgili başka düşünceleri vardı. Hazine Bakanı Hugh Dalton, 1946 Şubat'ının ortalarında Hazine Bakanlığında gerçekleştirilen bir Bakanlar Kurulu toplantısında Başbakanın Ortadoğu hakkında ilginç fikirler ileri sürdüğünü nakletmektedir. Dalton bu fikirleri günlüğüne aşağıdaki gibi not etmiştir:

Attlee, Ruslarla karşı karşıya gelme riski olan bölgelerden ciddi bir şekilde alakanın kesilmesi istikametinde Genel

² *The National Archives of the United Kingdom*, (Bundan sonra TNA) *Cabinet Papers*, (Bundan sonra CAB) 129/2, CP (45) 156, 8 December 1945 Great Britain's position in the Middle East.

³ TNA, CAB 129/2, CP (45) 156.

⁴ TNA, CAB 128/1, CM28 (45) 6, 4 October 1945; Daha sonra bu toprak parçasının Kıbrıs olacağı açığa çıkacaktır.

Kurmay Başkanlığı ve Savunma Komitesi'ne büyük oranda kendi fikirlerini empoze etmek için çalışıyor. Tüm Ortadoğu, Mısır ve Yunanistan'dan çekilerek Afrika boyunca Lagos ve Kenya'ya uzanan bir savunma hattı oluşturmamız ve kuvvetlerimizin önemli bir çoğunluğunu ikincisinde yoğunlaştırmamız gerektiğini düşünüyor. Hindistan'ın gelecekte ne tavır takınacağı belli olmadığından İngiliz Milletler Topluluğu'nun savunmasının büyük kısmını birçok sanayi kuruluşu ile birlikte Avustralya'ya kaydırmalıyız. Ruslar ile aramıza Arapları ve geniş çöl arazilerini yerleştirmeliyiz. Bu,⁵ benim ilgimi çeken oldukça taze ve ilginç bir yaklaşım tarzı.

Fakat Genel Kurmay Başkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı bu fikirlere şiddetle karşı çıktı.⁶ 2 Nisan 1946'da Genel Kurmay Başkanlığı, gönderdiği raporda, İngiltere'nin gerçekten "büyük güç" olarak kalmak istiyorsa Ortadoğu'nun önemini kavramak zorunda olduğunu altını çiziyordu. Sebeplerini izah ederken de Ortadoğu'yu Asya, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan bir kara köprüsü olarak tarif etmekte ve Doğu Akdeniz'in kontrolü için vazgeçilmez olduğunu vurgulamaktaydı. İlaveten bu bölgenin Hint Okyanusu'na en önemli bağlantı yolu olduğunu hatırlatmaktaydı. Bu özelliklerinden dolayı Ortadoğu'nun bir Avrasya gücü için Afrika'ya en kolay rotayı sunduğunu belirten rapor, Ortadoğu'nun, Sovyetler Birliği'nin endüstriyel ve petrol çıkarılan güney kesimine ve Kafkaslara en yakın bölge olduğuna dikkat çekmekteydi. Bu bölgenin Sovyetler Birliği'nin birçok önemli endüstri merkezine uzun menzilli saldırıların düzenlenebileceği bir konumda olduğundan bahisle İngiltere'nin Ortadoğu'da varlığının devamının Sovyet saldırganlığına karşı çok değerli bir caydırıcı güç olduğuna vurgu yapmaktaydı. Raporda aynı zamanda İngiltere Enerji Bakanlığının* en son raporuna atıf yapılarak bu bakanlığın bölgenin petrol kaynaklarının İngiltere için vazgeçilemez öneme haiz olduğunu belirttiği hatırlatılmaktaydı. Tüm bu sebeplerden ötürü herhangi bir savaşta bölgeyi elinde tutması için İngiltere'nin tüm gücünü kullanması gerektiğini savunmaktaydı. Bu durumun savaş hâlinde mümkün olan en son ana kadar geçerli olduğu gibi barış zamanında da kesinlikle aynı olduğunun altı çizilmek suretiyle rapor sona eriyordu.⁷ İngiltere'nin barış zamanında dünyanın herhangi bir

⁵ Hugh Dalton, *High Tide and After, Memoirs 1945-60*, London: Frederick Muller, 1962, s. 105.

⁶ Nicholas Wheeler, *Attlee Government's Nuclear Strategy 1945-51*, (Ed. Ann Deighton), *Britain and the First Cold War*, The Macmillan Press Ltd. 1990, s. 134.

* Fuel and Power Ministry.

⁷ TNA, CAB 131/2, DO (46) 47, 2 April 1946.

bölgesinden çekilmesi hâlinde oranın Sovyetler Birliği tarafından doldurulacağına inanılıyordu.⁸

1947'ye gelindiğinde Genel Kurmay Başkanlığı, Ortadoğu'nun merkezde olduğu yeni bir savunma politikası geliştirmişti. İngiliz Milletler Topluluğunun* savunması açısından Filistin'in önemine dair Başbakanlık tarafından Genel Kurmay Başkanlığına sorulan soruya, Hava Kuvvetleri Komutanı Lord Tedder, gelecekte İngiliz Milletler Topluluğu'nun savunmasının üç ana ihtiyaca bağlı olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Bunlardan ilki İngiltere'nin de içinde bulunduğu Birleşik Krallık ana adasının savunulması ve buranın bir saldırı üssü olarak geliştirilmesi, ikincisi denizlerdeki ulaşım ve iletişim ağının devamlılığının sağlanması ve sonuncusu Sovyetler Birliği'ne karşı bir savunma ve saldırı üssü olarak Ortadoğu'da İngiliz nüfuzunun ve pozisyonunun devam etmesiydi.⁹

İngiltere Genel Kurmay Başkanlığı açısından bu üç madde, İngiltere'nin yeni savunmacı pozisyonunun temel ögesi idi. Bunlar birbirine bağlı idi ve içlerinden birinin yokluğu demek tüm yapının felç olması demektir. Dahası bunlar, İngiltere'nin savunma stratejisinin temel prensipleriydi. Bu prensipler silah teknolojileri ve onların kullanımına yönelik teknik gelişmelerden belli bir süre daha etkilenmeyecekti. Aynı zamanda potansiyel düşmanın kim olduğu veya olacağı konusundaki değerlendirmeler de bu prensipleri etkilemeyecekti.¹⁰

Tedder, İngiliz Milletler Topluluğu'nun savunması için İngiltere'nin savaş zamanı Ortadoğu'dan savaşa müdahil olabilmesinin hayati öneme sahip olduğunu altını çizdi. İngiltere'nin barış zamanında da burada bir ayağının olmasının zorunlu olduğunu, çünkü bu olmadan savaş zamanı gerektiğinde burada güçlü bir askerî varlık göstermelerinin mümkün olmadığını belirtmekteydi. Gelecekte Hindistan'ı bu şekilde bir askerî konuşlandırma için kullanmanın mümkün olmayacağını, bu yüzden İngiltere'nin Ortadoğu'da diğer üsleri de elinde tutmasının çok daha önemli olduğunu vurguladı.¹¹

⁸ TNA, *Foreign Office Papers*, (Bundan sonra FO) 371/67084 R/19/390/13462, 24 October 1947; Reymond Smith, *Ernest Bevin, British Officials and British Soviet Policy 1945-47*, (Ed. Ann Deighton), *Britain and the First Cold War*, s. 38; Ritchie Ovendale, *British Defence...*, s. 24.

* British Commonwealth.

⁹ TNA, CAB 128/11, CM6 (47) 3, 15 January 1947.

¹⁰ TNA, CAB 128/11, CM6 (47) 3, 15 January 1947.

¹¹ TNA, CAB 128/11, CM6 (47) 3, 15 January 1947.

İNGİLTERE’NİN ORTADOĞU POLİTİKALARINDA KIBRIS’IN STRATEJİK ÖNEMİ

İngiltere Genel Kurmay Başkanlığı Ortadoğu’daki gelişmeler ışığında askerî birliklerinin İngiltere’nin tam egemenlik hakkı olan topraklarda konuşlandırılması gerektiği hususunda ısrar etmekteydi. Süveyş Kanalı etrafındaki birlikleri hariç, İngiltere’nin askerlerini Mısır topraklarından çıkarmak zorunda kalmasından dolayı İngiltere’nin Ortadoğu yedek birliklerini konuşlandıracak yeni bir yere ihtiyacı vardı. Genel Kurmay Başkanlığı, bu amaç için Filistin’i kullanmayı planlamaktaydı. Fakat bu esnada Filistin’in geleceği konusunda ortaya çıkan belirsizlikler, İngiliz politikacılarının gözünde Kıbrıs’ın önemini artırdı.¹²

İngiltere, Filistin dışında da sürekli olarak bölgede zorluklarla karşı karşıya gelmeye başladı. Bir taraftan İran ve Sudan’da gerilim yaşanırken diğer taraftan Mısır milliyetçiliğinin 1952’den sonra ivme kazanması, sadece İngiltere’nin bölgedeki durumunu ve geleceğini etkilemekle kalmadı, aynı zamanda Kıbrıs’ın geleceğini de etkiledi. Çünkü Kıbrıs, Ortadoğu’da İngiltere’nin doğrudan egemenliği altındaki tek toprak parçasıydı. Bu, Londra’nın anlaşmalarla kısıtlanmaksızın kuvvetlerini Kıbrıs’ta istediği şekilde planlaması, düzenlemesi ve kullanması anlamını taşıyordu. Daha da önemlisi İngiltere’nin hâkimiyeti adayı potansiyel bir düşman işgaline karşı da garanti altına alıyordu.¹³

Gerçekten de gelişmeler 1954 yılında İngiltere’nin bölgedeki en büyük askerî üssü olan Süveyş üslerini terk etmeyi kabul etmesi ile sonuçlandı. Süveyş anlaşmaları, muhafazakâr milletvekillerinden oluşan “Süveyş Grubu” tarafından şiddetle protesto edildi ve Churchill Hükûmeti, İmparatorluğu satmakla suçlandı.¹⁴ Süveyş hadisesi, İngiltere’nin bölgede karşılaştığı sıkıntıların boyutunu ve İngiltere hükûmetlerinin mevcut imparatorluk sınırlarından geri çekilme konusunda karşılaştığı iç direnci

¹² *Daily Express*, 11.06.1951.

¹³ *TNA, Prime Minister Papers*, (Bundan sonra PREM) 8/627; *TNA, Chief of Staff Papers* (Bundan sonra COS), 161/7, 6 February 1947 L.C. Hollis’in notu.

¹⁴ İkinci Dünya savaşından sonra İngiltere’nin Süveyş Kanalı’na vermiş olduğu önemin bir göstergesi olarak kanal etrafındaki garnizonlarda 80.000’e yakın İngiliz askeri bulundurmaya devam etmekteydi. Bu durum Mısır’la İngiltere arasında gittikçe artan bir huzursuzluğa sebep oldu. İsrail’in kurulmasıyla birlikte Mısır hükûmeti üzerinde İngiltere’ye karşı kamuoyu baskısı gittikçe arttı ve sonunda baskılara dayanamayan Hükûmet, 1951 Ekim’inde İngiltere’nin Süveyş’teki üslerinde yirmi yıl kalmasına olanak sağlayan 1936 Mısır-İngiliz Antlaşmasını tek tarafı olarak iptal ettiğini duyurdu. İngiltere kanaldaki askerî gücünün sağladığı imkânla Süveyş’ten çekilmeyi reddetti. Bu durum Mısır’da İngiltere’ye ve askerlerine karşı gittikçe artan düşmanlığı körükledi. Olaylar 23 Temmuz 1952’de Cemal Abdülnasır’ın bir darbe ile Kral Faruk’u tahtan indirerek Mısır Cumhuriyeti’ni kurmasına kadar uzandı. Darbe sonrası yeni rejim ile yakınlaşma çabaları neticesinde İngiliz Hükûmeti, Ekim 1954’te Mısır’la Süveyş’teki üslerinden İngiliz askerlerinin aşamalı olarak çekilmesini öngören bir anlaşma imzaladı. Bu durum İngiliz Parlamentosunda tepki ile karşılandı ve muhafazakârlar arasında “Süveyş Grubu” diye muhalif bir grup ortaya çıktı.

göstermesi bakımlarından oldukça önemlidir. Süveyş'te yaşananlar hiç şüphesiz İngiliz siyasetçilerin nazarında Kıbrıs'ın önemini artırmıştır. Bunun neticesi olarak da 1952'de Ortadoğu Komuta Merkezi'ni Süveyş'ten Kıbrıs'a nakletme kararı almışlar ve bu kararı 1954'ün sonuna doğru uygulamaya koymuşlardır. Kıbrıs'ın geleceği açısından hepsinden önemlisi Süveyş üssü hadisesi, bürokratların ve siyasilerin kafasında kiralık üsler konusunda önemli şüpheler uyandırmış ve Kıbrıs'ta İngiltere egemenliğinin devamı konusunda mevcut olan kararlılıklarının pekişmesine vesile olmuştur.

Yunanistan'ın BM'ye başvurmasının ardından İngiltere Bakanlar Kurulunun isteği üzerine İngiltere Genel Kurmay Başkanlığı, Eylül 1954'te görüşlerini sunmuş ve Kıbrıs'ın Ortadoğu'da İngiltere egemenliği altında olan tek toprak parçası olduğunu vurgulamıştır. Devamla İngiltere'nin adada iç güvenliği de elinde bulundurduğu ve bu durumun Süveyş üssünde yaşananların tekrarlanmasına engel teşkil edeceği belirtilmiştir. Ayrıca Kıbrıs'ın hava rotaları ve imparatorluk iletişim kanalları açısından önemli bir bağlantı noktası olduğundan bahisle Bağdat Paketi'ni desteklemek amacı ile Kıbrıs'ın yedek kuvvetler için stratejik bir üs olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir. Adada büyük savaş gemileri için yeterli derinlikte liman olmasa da Bağdat Paketi'ne destek açısından Kıbrıs'ın vazgeçilemez bir hava üssü olduğu vurgulanmış ve NATO'ya dâhil olması durumunda bu fonksiyonu tehlikeye girebileceğinin altı çizilmiştir. Bu sebeplerden 1959'a kadar İngiliz devlet adamları ısrarla Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz ve Ortadoğu için stratejik açıdan vazgeçilemez olduğunun üzerinde durmuşlardır. Eğer adada İngiltere egemenliği devam ederse Kıbrıs, NATO amaçları için kullanılabilirdi gibi aynı zamanda NATO'dan bağımsız olarak da Ortadoğu'da İngiltere politikaları doğrultusunda da kullanılabilirdi.¹⁵ İngiliz Genel Kurmay Başkanlığı 1946'dan 1957'ye kadar bu sebeplerden ötürü adada İngiltere egemenliğinin devamını savunmuştur.¹⁶ Kıbrıs'ta İngiltere egemenliği, Londra'nın bölgede kalıcı olduğunun görünür bir işareti olarak oldukça önemliydi. Bu durum Süveyş üssü hadisesinden sonra daha da hassasiyet kazanmıştı.¹⁷

¹⁵ William Roger Louis, *The British Empire in the Middle East 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism*, Oxford 1984, s. 200-225.

¹⁶ Louis, *a.g.e.*, s. 200-225.

¹⁷ Ritchie Owendale, *Egypt and the Suez Base Agreement*, (Ed. John W. Young), *The Foreign Policy of Churchill's Peacetime Administration, 1951-1955*, Leicester 1988, s. 135-155; Eric Baker, "The Settlement in Cyprus", *The Political Quarterly*, vol. 30 1959, s. 244-253; Kıbrıs ile Süveyş arasındaki ilişki için bkz.: *TNA, Colonial Office Papers* (bundan sonra CO), 926/91/19, October 1953; İngiliz Genel Kurmay'ının görüşleri için bkz.: *TNA, COS Committee records* (bundan sonra DEFE) 4/72, 94th meeting of 6 September 1954 ve 96th meeting of 8 September 1954; *TNA, DEFE 5/54, COS(54)303*, 13 September 1954; David R. Devereux, *The Formulation of British Defence Policy Towards the Middle East, 1948-1956*, London 1990, s. 107-108.

ORTADOĞU'DA İNGİLİZ-AMERİKAN UZLAŞMASI

Savaşın sonra Amerikalılar, Batı'nın çıkarları için İngiltere'nin Ortadoğu'daki pozisyonunun önemini kabul etmeye başlamışlardı. Amerikalılar İngiliz askerlerinin Yunanistan'dan çekilmesinden kaynaklanabilecek sorunlardan endişeleniyordu. Bu yüzden 16 Ekim-17 Kasım 1947 tarihleri arasında Washington'da Amerikalılar ve İngilizler arasında gayri resmî politik ve stratejik müzakereler yapıldı. Bevin, ortak bir İngiliz-Amerikan Ortadoğu politikası istemiyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı, Ortadoğu'yu hâlâ İngiltere'nin stratejik ve ekonomik nüfuz bölgesi olarak görüyordu. Neticede resmî bir anlaşma imzalamasalar da Truman ve Bevin, bürokratların tavsiyelerini onayladılar. Böylece İngiltere ve ABD, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun güvenliklerinin ABD ve İngiltere'nin güvenlikleri ve dünya barışı için hayati öneme haiz olduğu konusunda hemfikir olduklarını birbirlerine göstermiş oldular. Aynı zamanda bu öneminden dolayı İngiltere'nin bölgeye açılan deniz yolları olan Cebelitarık Boğazı, Kızıl Deniz, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki güçlü stratejik, siyasi ve ekonomik konumunu devam ettirmesinin gerekli olduğu teyit edildi. Bunun ancak İngiliz ve Amerikan Hükûmetlerinin bölgede ortak politikalar takip etmeleri ile uygulanabileceğini de onaylamış oldular. Her iki hükûmetin de kabul ettikleri bir prensip olarak birbirlerinin bölgedeki konumlarını güçlendirmeye karşılıklı anlayış, saygı ve iş birliği içerisinde çaba sarf etmeleri gerektiğini kabul ettiler. Herhangi birisinin diğeri rağmına bölgede nüfuzunu artırmaya çalışmaması konusunda da anlaşmaya vardılar.¹⁸

Bevin, 1946'da Amerikalılar ile daha yakın bir ilişki peşindeydi. Attlee'ye yazdığı notta tamamen yeni bir yaklaşıma ihtiyaç olduğundan bahisle bunun ancak kendileri ile Amerikalılar arasında kurulacak bir yakınlaşma ve uzlaşmaya bağlı olacağını belirtmekteydi. Ona göre Amerikan ve İngiltere, mevcut silah ve mühimmatlarını birleştirmeli ve karşılıklı silah endüstrileri arasında arzu edilmeyen rekabeti önleyici bir antlaşma imzalanmalı idi. Bir sonraki adımda her iki ülkede çıkarılacak paralel yasalarla her iki ülke hükûmetlerine silah üretimini gerçekten kontrol etme imkânı sağlanacaktı. Son aşama ise gerekli olan antlaşmaların imzalanması olacaktı.¹⁹

İngiltere'nin savunma politikalarından sorumlu kişilerin 1945 sonrası karşı karşıya kaldıkları önemli bir mesele olan İngiltere'nin kendi atom bombasını ve kendi nükleer silahlarını geliştirmesi gerekliliği, İngiltere'yi bu ortaklığa iten diğeri önemli bir etken olmuştur. 1945-1951 İşçi Partisi Hükûmetlerinde Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Ernest Bevin, İngiltere'nin "süper güç" olarak kalması konusunda kararlıydı. Bunun için de

¹⁸ TNA, FO 371/61114, AN/45/3997/4017/Greece, 16 October-7 November 1947.

¹⁹ TNA, FO 800/451 Def/46/3, Bevin to Attlee, 13 February 1946.

atom bombasına sahip olunması gerektiğini düşünmekteydi. Fakat 1 Ağustos 1946'da nükleer enerji alanında bilgi verilmesini ve alışverişini yasaklayan "McMahon Yasası" çıktıktan sonra ABD, savaş esnasında yapılan anlaşmalarda yer alan savaş sonrası iş birliği sözünü nükleer konularda yerine getirmedi. Bu da İngiltere'de büyük bir hayal kırıklığına sebep oldu. Bunun üzerine İngiltere Hükûmeti, 10 Ocak 1947'de kendi atom bombasını üretme kararını aldı.²⁰ Bu kararın Sovyetler Birliği'nden korkan sosyalist bir hükümet tarafından alınmış olması dikkate değerdir.

"1950 İngiltere Savunma Politikası ve Global Strateji Raporu" Soğuk Savaşta bir "caydırıcı safha" öngörmekteydi. Hidrojen bombasının geliştirilmesi ve İngiltere'nin kendisine ait bir tane geliştirme kararı ile İngiltere savunma politikası, Genel Kurmay Başkanlığının Ocak 1947'de atomik silahların bu politikayı etkilemeyeceği yönünde öngördüğü çizgiden giderek uzaklaşmaktaydı. Daha sonra bu süreç, "nükleer caydırıcılık" olarak bilinen politikaya dönüşecektir. Bu kısmen teknik gelişmelerin bir sonucu olsa da aslında Hazine'nin ve politikacıların oldukça pahalı geleneksel savaş yöntemlerine kıyasla nükleer silahlanmayı çok daha ucuz bir seçenek olarak görmelerinden kaynaklanmıştır. Çünkü savaştan sonra içe dönen İngilizler artık daha iyi şartlarda yaşamayı talep etmekteydiler.

Nükleer caydırıcılığa vurgu yapan ve zorunlu askerliği kaldıran "Nisan 1957 Sandys Beyaz Dosyası (The Sandys White Paper of April 1957)" ABD ile 1956 Süveyş Krizi sonrası bozulan özel ilişkinin tekrar canlanması ile mümkün olabilmıştır. Eisenhower, İngiltere Başbakanı Harold Macmillan ile Mart 1957'de Bermuda'da görüştüğünden sonra bu özel ilişkiyi gözden geçirmiş ve aynı yılın Ekim ayında İngiliz-Amerikan ilişkilerinin karşılıklı dayanışmaya dayandığını ifade ederek McMahon Yasası'nın değiştirilmesi gerektiğini ima etmiştir. ABD'nin adı geçen yasayı İngiltere lehine değiştirmesiyle İngiltere, daha ucuza temin edilebilen Amerikan nükleer silahlarını tedarik etmeye başlamıştır.

1957'nin ortalarına gelindiğinde İngiltere'nin stratejik ihtiyaçları oldukça değişti ve bu değişim İngiltere'nin Kıbrıs'ın geleceği konusunda takip ettiği siyasette de bir dönüm noktası oldu. Bölgedeki politikaları açısından adada İngiliz egemenliği artık vazgeçilemez bir unsur olmaktan çıktı. İngilizler, artık adanın tamamına da ihtiyaç duymuyorlardı. İngiltere'nin gelecekteki ihtiyaçları için adada iki ya da üç üsle beraber belli başlı bazı tesislerin ve imkânların kullanım hakkının İngiltere'de kalması kâfi görülmekteydi. Bu değerlendirme, daha sonra Kıbrıs meselesinin ilk evresini sona erdiren 1959 Zürih-Londra Antlaşmalarının yolunu açmıştır.

²⁰ Ovendale, *British Defence...*, s. 28.

TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN KIBRIS POLİTİKASINA ETKİLERİ

İngiltere'nin bölgede karşılaştığı siyasi sıkıntılar onu güvenilir müttefikler aramaya itti. Bu aşamada Türkiye, İngiltere için “güvenilir ve sağlam” bir müttefik olarak ortaya çıktı. Bunun en önemli sebeplerinden birisi 1945'te Sovyetler Birliği'nin 1925'te iki ülke arasında imzalanan “Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması”nın otomatik olarak yenilenmesini Türkiye'nin Kars ve Ardahan'ı Sovyetler Birliği'ne vermesi ve Boğazların savunmasına Sovyetler Birliği'ni dâhil etmesi şartlarına bağlamasından beri Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin yayılmacı tutumundan duyduğu endişeydi. Daha sonra Sovyetler Birliği bu iddialarından vazgeçip Türkiye ile daha yakın ilişkiler kurmak istedi. Hatta bunu sağlamak için Türkiye'nin çok ihtiyaç duyduğu ekonomik yardımı dahi teklif ettiyse de Türkiye'nin şüphelerini izale etmeyi başaramadı. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin bu tekliflerle Türk dış politikasının istikametini değiştirmeyi hedeflediğini düşünüyordu. Bunu sağladıktan sonra da Sovyetler Birliği'nin eski isteklerini başka bir şekilde elde etmeye çalışacağına inanılıyordu. Bu sebepten gelişmekte olan dünya ülkelerindeki diğer milliyetçilik hareketleri Batı'ya karşı sempati ve destek için Moskova'ya bakarken, algılanan Sovyet tehdidi Türkiye'yi Batı'ya yaklaştırmıştır. Sovyet yayılmacılığına karşı sırtını Batı'ya yaslamak olarak tarif edilebilecek olan bu tutum, takip eden yıllarda Türk dış politikasının en önemli unsuru olmuştur.

Bu bağlamda Türkiye, kendisini Batı siyaseti içerisinde muhafaza edecek sağlam bir organizasyona katılmayı gerekli görüyordu. Bu amaçla NATO'ya dâhil olmayı Türk dış politikasında ilk sıraya koydu ve bunun için kampanyaya başladı. İngiltere ise Türkiye'nin NATO'ya dâhil olmasını istemiyordu. Çünkü Ortadoğu savunma projelerinde Türkiye için başka planları vardı. Türkiye de İngiltere ile bu doğrultuda iş birliği yapmayı, kendisinin NATO'ya dâhil edilmesi şartı ile kabul etti.²¹

Bu iş birliğinin sonucu olarak Türkiye, Ortadoğu Komutanlığı'nı (ODK) ve Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nu (ODSO) kuvvetle destekledi. Daha da önemlisi Bağdat Paktı'nın kurulmasına ön ayak oldu. Nitekim Irak, Pakistan ve İran'ın yer aldığı Pakt'a kuruluşundan kısa bir süre sonra İngiltere de katıldı.²² Böylece İngiltere'nin Ortadoğu politikaları için Türkiye, vazgeçilmez bir müttefik hâline geldi.²³

²¹ Bkz.: Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-58*, İstanbul 1997.

²² Bkz.: D. R. Devereux, *The Formulation of British Defence Policy...*, ve Ara Sanjian, “The Formulation of the Baghdad Pact”, *MES* vol: 33 No: 2 April 1997.

²³ Türkiye'nin İngiltere'nin Ortadoğu politikaları açısından önemi ve daha sonraki dönemde Kıbrıs meselesinin Türk-İngiliz ilişkilerine etkisi için bkz.: Cihat Göktepe, *British Foreign Policy Towards Turkey, 1959-1965*, Londra, 2003.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1954'e kadar Türkiye ile İngiltere mevcut statünün değişmeyeceği konusunda yazılı bir anlaşma olmasa da karşılıklı bir anlayış içerisinde idi. Bu yüzden Türkiye Yunanistan'ın BM'ye başvurusuna kadar Kıbrıs konusunda sessiz ve görünüşte ilgisiz tavrını sürdürdü. Fakat Kıbrıs'ın geleceği konusunda bir politika değişikliği öngörülmesi hâlinde kendisinin de söz hakkı olduğunu diplomatik kanallardan Londra'ya ilettiler.²⁴ Bu yüzden Türkiye'yi kendi Ortadoğu politikalarında önemli bir konuma yerleştiren İngiltere, Kıbrıs'ın geleceği hakkında vereceği kararlarda Türkiye'nin kaygılarını ve stratejik ihtiyaçlarını da göz ardı etmemek zorunda kalacaktır.²⁵

İLK ENOSİS TALEPLERİ VE İNGİLTERE'NİN TUTUMU

İngiltere adaya ilk kez 1878 yılında Rus yayılcılığına karşı Osmanlı Devleti'ni korumak bahanesi ile kendi çıkarlarının müdafaası için gelmişti.²⁶ İngilizler adaya ayak bastıkları andan itibaren enosis talepleri ile karşı karşıya kaldılar. Bu taleplerin sözcülüğünü ise her zaman Kıbrıs Ortodoks Kilisesi yaptı. Bağımsız olan Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu "millet" sisteminin sağladığı avantaj sayesinde zamanla adada yaşayan Rumların tek sözcüsü hâline geldi. Bu sistem, Kilise'nin dinî olduğu kadar siyasî olarak da güçlenmesinin önünü açtı. Elindeki bu geniş yetki ve otorite ile Kıbrıs Kilisesi 1821'de Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra pan-Hellenizm'in ve Yunan millî rüyası olan ve Yunanistan'ın yönetiminde Bizans İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılmasını gaye edinen Megali İdea'nın adadaki sözcülüğünü üstlendi.

1878'de adanın ilk İngiliz yüksek komiseri, Garnet Wolseley'i karşılayan Larnaka Piskoposu adanın Yunanistan'a bırakılması dileklerini aşağıdaki şekilde ifade etmişti:

Bizler hükümet değişikliğini, Büyük Britanya'nın Kıbrıs'ı Yunan (İonian) adalarını yaptığı gibi anavatanımız Yunanistan'la birleşmesine yardım edeceği şeklinde anlıyoruz.²⁷

²⁴ Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara 1990, s. 101-103.

²⁵ Devereux, *a.g.e.*, s. 163-173; Crawshaw, *a.g.e.*, s.65, Sir Anthony Eden, *Full Circle*, s. 409.

²⁶ Kıbrıs'ın İngilizlere devri için bkz.: E. Irkicatal, *Great Britain, the Ottoman Empire & the Conclusion of Cyprus Convention of 1878*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Manchester Üniversitesi, 1997; Dwight E. Lee, *Great Britain and the Cyprus Policy of 1878*, London 1934.

²⁷ E. Irkicatal, *Great Britain, the Ottoman Empire & the...s.* 70, W.N. Medlicott, *The Congress of Berlin and After*, London 1938, s. 112, H. I. Salih, *The impact of Diverse Nationalism on a State, Cyprus*, Alabama 1978, s. 5, Sir Harry Luke'ten alıntı, George G. Harrap, *Cyprus: A Portrait and an Appreciation*, London 1957, s. 172-73, Sabahattin İsmail, *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları*, Lefkoşa 1997, s. 24.

Diğer taraftan Kıbrıslı Türkler bu taleplere karşı çıkmakta gecikmedi. Türkler de İngiltere'nin adayı terk etmeyi düşündüğü zaman adanın tekrar yasal sahibi olan Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi gerektiği yönündeki taleplerini İngiliz yöneticilere iletiler. Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki Kıbrıslı, Türklerin istek ve görüşlerini aşağıdaki şekilde İngiliz yöneticilerle paylaşmıştı:

Yüce İngiliz Hükûmetinin gerekli olması durumunda adayı terk etmesi icap ederse, adanın bizim şanı yüce hâkimimiz, yüce Halifemiz ve Hükümdarımız ebet müddet Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi için adalet namına dua ediyor ve istiyoruz.²⁸

Yukarıda verilen iki örnekten de anlaşılacağı üzere ada üzerinde yaşayan iki toplum her ne kadar aynı köylerde birlikte yaşıyor olsalar da Osmanlı “millet” sisteminin bir sonucu olarak ortak bir Kıbrıslılık algısı geliştirme ihtiyacı duymamışlardı.

1960 yılında yapılan sayımlarda adada yaşayan 577.615 kişiden %78'inin Rum %20'sinin Türk geri kalan %2'sinin ise diğer etnik kimliklere ait olduğu tespit edilmiştir. Bu oranın, ada İngilizlerin kontrolüne geçmeden önce Türklerin lehine olduğuna dair iddialar varsa da bunu destekleyecek sağlam bir delil yoktur.²⁹ Fakat Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığının yayımlanmış olduğu Yusuf Sarımay imzalı *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları* adlı detaylı çalışmada 1831 yılında yani İngilizler adaya gelmeden önce ada nüfusunun %65,6'sının gayri Müslimlerden oluşurken %34,4'nün Müslüman olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca adanın ekilebilir arazilerinin de %62'sinin gayri Müslimlere %38'ninde Müslümanlara ait olduğu görülmektedir. Bu durum bize, İngilizler adaya geldikten sonra Müslümanların bir kısmının adayı terk ettiğini fakat bu göçün iddia edildiği gibi nüfus oranlarını ciddi anlamda değiştirecek nispette olmadığını göstermektedir.³⁰ Bu bağlamda asıl göçlerin Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra yaşandığı bir gerçektir. Bölükbaşı'na göre bu tarihten sonra adada yaşayan 60.000 Türk'ten 10.000'i iki yıl içerisinde Kıbrıs'ı terk ederek Türkiye'ye göç etmiştir.³¹

²⁸ Salih, a.g.e., s. 5'te *History Speaks: A Documentary Survey*, Nicosia, Turkish Communal Chamber, 1964, s. 39-40'ta geçtiği şekilde alıntı yapmıştır, Sabahattin İsmail, *İngiliz Yönetiminde...*s. 26, 27.

²⁹ Frank Tachau, “The Face of Turkish Nationalism as Reflected in the Cyprus Dispute”, *Middle East Journal*, vol. 13 Summer 1959 no: 3, s. 268.

³⁰ Ayrıntılar için bkz.: Yusuf Sarımay, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 43, Ankara 2000.

³¹ S. Bolukbasi, *Turkish-American Relations and Cyprus*, University Press of America Boston 1988, s. 22.

1914'te Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na İngiltere ve müttefiklerinin karşısında savaşa girince 1878 Osmanlı-İngiliz antlaşması geçersiz hâle geldi ve İngiltere, adayı topraklarına kattığını duyurdu. 1915'te İngiltere, İtilaf Devletleri'ne karşı özellikle de Bulgaristan'a karşı savaşa girmesi şartı ile adayı Yunanistan'a bırakmayı teklif etti. Fakat Yunanistan o zaman savaş için hazırlıklı olmadığı gerekçesi ile tarafsız kalmayı tercih etti. Bunun üzerine teklif geri çekildi.³² Fakat Yunanlıların ve Kıbrıslı Rumların hafızalarında bu teklif, Londra tarafından kendilerine verilmiş bir söz olarak her zaman yerini koruyacaktır.

Milli Mücadele sonrasında 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye, Kıbrıs üzerindeki egemenlik haklarından İngiltere lehine vazgeçti.³³ Nihat Erim'in aktardığı kadarı ile İsmet İnönü Lozan'da çok daha önemli bir konu olan kapitülasyonlar konusunda İngiltere ile ikili olarak uzlaşmak istediği için Kıbrıs konusunu gündeme getirmede söylemiştir. Bunun İngiltere'nin kapitülasyonlar konusunda uzlaşmaz bir tavır takınmasına sebep olacağından endişe ettiğini aktarmıştır.³⁴

O ana kadar karşılaştığı enosis taleplerini, adanın egemenliğinin hâlâ Türklerde olduğu gerçeği ile savuşturan İngiltere için Lozan yeni bir dönemin başlangıcı sayılabilir. Çünkü bundan sonra böyle bir bahane kalmadığından enosis talepleri artarak devam edecektir. 1929'da İngiltere'de İşçi Partisi iktidara geldiğinde Larnaka Piskoposu önderliğinde Kıbrıslı Rumlardan oluşan bir heyet enosis taleplerini yenilemek üzere Londra'ya gitti. Koloni Bakanına iletilen mesajlarında Rumlar isteklerini aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdi:

Kıbrıs'ın Rum halkının şikâyeti odur ki onlar kutsal ve sarsılmaz kan, din, dil, gelenek ve millî şuur bağları ile birbirlerine bağlı oldukları anavatanları Yunanistan'dan ayrı tutulmaktadırlar.³⁵

Kendilerine bu konuda daha fazla politik müzakereye ve yapıcı gelişmelere ihtiyaç olduğu söylenerek konu kapatılmıştı.³⁶

Koloni Bakanlığında çalışan bürokratların birçoğu enosis isteyen Rumların sadece şehirde yaşayan birkaç entelektüelden ibaret olduğunu, aslında nüfusun büyük çoğunluğunun İngiltere'nin adada kalmasından yana olduğu kanaatindeydiler. Bu yüzden de 1959'a kadar kendilerini adadaki bu çoğunluğun koruyucuları olarak kabul etmişlerdir. Bu konuda belgelerde

³² Salih, *a.g.e.*, s. 6.

³³ N. Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara 1976, s. 1-2. Lozan Antlaşmasının tam metni için bkz.: *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, C. 8 (Çev.) Seha L. Meray, , YKY, 2. baskı, İstanbul 2001, Kıbrıs'la ilgili maddeler için bkz.: *a.g.e.*, s. 6-7.

³⁴ N. Erim, *a.g.e.*, s. 1-2.

³⁵ Salih, *a.g.e.*, s. 6.

³⁶ Salih, *a.g.e.*, s. 7.

rastlanan bir ayrıntı da İngilizlerin Kıbrıs'ta yaşayan Rumların kökenleri hakkında kesin bir kanaate sahip olmadıklarını göstermesi açısından önemlidir. 1954'e kadar adadaki Rumlar, İngiltere tarafından "Rumca Konuşan Kıbrıslılar" (Greek Speaking Cypriots) olarak anılmaktaydılar. 1954 sonbaharında ise adanın valisi bundan böyle adadaki Rumlara öyle demek yerine "Kıbrıslı Rumlar" (Greek Cypriots) demenin daha iyi olacağını belirtmiş ve aslında kendisinin de onların gerçekte Yunan olmadıklarını bildiğini fakat Londra'nın bunu onlara söylemekten çekinmesi gerektiğinin altını çizerek bu şekilde hitap edilmenin onları gerçekten çok üzdüğünü rapor etmişti.³⁷

1930'lardaki ekonomik bunalım, adadaki fakirlik, 1878'den sonra Osmanlı Devleti'ne ödenecek kira için konulmuş vergilerin hâlâ yürürlükte olması ve kısmen de enosis propagandalarının etkisi ile Kıbrıslı Rumlar 1931'de adadaki İngiltere idaresine karşı ayaklandılar. Ayaklanma, Kıbrıs Yasama Meclisinde bulunan Türk üyenin de Rumlarla birlikte oy kullanması ile geçen bir yasanın Vali tarafından iptali ile patlak verdi. Ayaklanma neticesinde adada anayasa askıya alındı ve Kıbrıs 1960'a kadar "kararname" (decree) ile idare edilmek zorunda kaldı. Bu olay Kıbrıs'ın geleceğini etkileyen hadiselerden biri olarak tarihe geçti. Çünkü bir taraftan Kilise, Rumların sözcülüğünü yapan tek siyasi kurum olarak kaldı, diğer taraftan Kıbrıslıların kendilerini yönetme tecrübesi kazanmalarının önü kapanmış oldu.

Diğer taraftan Yunanistan ilk zamanlarda enosis yanlısı bir tutum sergilememiştir. Bunun en önemli sebebi Yunanistan'ın İngiltere'nin hem siyasi hem ekonomik yardımına duyduğu ihtiyaçtır. Özellikle 1923 sonrası Yunanistan, İngiltere'nin ittifakına büyük önem veriyordu ve bunu Kıbrıs'ı gündeme getirerek tehlikeye atmak istemiyordu.³⁸ 1931'de ayaklandıklarında Yunanistan Başbakanı Elephtherios Venizelos, Kıbrıslı Rumlara destek vermeyi reddederek Kıbrıs'ın İngiltere'nin iç meselesi olduğunu, bu yüzden Yunanistan'ı ilgilendirmediğini belirtmişti.³⁹ Kıbrıslı Rumlara anayasal düzene geçme konusundaki gelişmelere katılmalarını tavsiye etmiş ve kendisine verilen talimatların aksine Kıbrıslı Rumları kışkırtan Yunanistan Baş Konsolosu Alexis Kyrou'yu Lefkoşa'dan geri çağırarak İngiliz Hükûmetine, Yunan Hükûmetinin olaylarla bir alakası olmadığını göstermek istemişti.⁴⁰

Yunanistan'ın İkinci Dünya Savaşı'na İngiltere saflarında girmesi, Kıbrıslı Rumların beklentilerini bir kez daha alevlendirdi. Gerçekten de

³⁷ TNA, FO 371/112868 WG1081/781, 6 October 1954.

³⁸ Cihat Göktepe, 'Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959)', *Türkler*, Ankara (2002), 16. Cilt s. 944.

³⁹ Bolukbasi, *a.g.e.*, s. 23.

⁴⁰ G.H. Kelling, *Countdown to Rebellion*, New York 1990, s. 9.

Almanlar Yunanistan'ı işgal ettiğinde İngiltere Dışişleri Bakanlığı, adanın Yunanistan'a verilmesini ciddi bir şekilde müzakere etmişse de Koloni Bakanlığı buna karşı çıktı. Churchill'in savaş sona ermeden herhangi bir toprak değişimine karşı olması Koloni Bakanlığının işine yaradı ve adanın Yunanistan'a bırakılması fikrinden vazgeçildi.⁴¹

KIBRIS MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Hindistan'ın elden çıkmasından sonra İngiltere'nin stratejik menfaatleri Ortadoğu'ya kaydı. 1940'ların sonlarına doğru bu bölge siyasi ve askerî liderlerin ilgisini Avrupa'dan daha fazla çeker hâle geldi. Bu da İngiliz siyasetçilerinin nazarında Ortadoğu'daki stratejik konumundan dolayı Kıbrıs'ın önemini oldukça artırdı.

Bu bağlantılar Kıbrıslı Rum liderler tarafından tamamen göz ardı edilmekteydi. Kıbrıslı Rumlar, enosis taleplerinde zaman zaman Hindistan'ın bağımsızlığına işaret ederken zaman zaman da diğer kolonilerde yaşanan anayasal gelişmelere dikkat çekmekteydi. Hatta biraz da kibirle kendilerinden daha az gelişmiş toplulukların bağımsızlıklarının verildiğine vurgu yapıyorlardı.⁴²

Diğer taraftan İngiliz Genel Kurmay Başkanlığı Kıbrıs'ta genel bir hoşnutsuzluğun olmadığına ve Kıbrıs entelektüelleri ile iş çevrelerinin enosis'e karşı olduklarına inanıyordu.⁴³

Bu arada Ortadoğu'da İngiltere'nin en önemli müttefiklerinden biri hâline gelen Türkiye, 1940'ların sonlarından beri enosis'e karşı olduğunu İngiltere nezdinde açıkça dile getirmekte ve statükonun devamından yana olduğunu belirtmekteydi.⁴⁴ Hatta İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi J. Bowker'a bu konu ile alakalı bir görüşmelerinde Muharrem Nuri Birgi Türkiye'nin bu mesele uluslararası bir sorun hâline gelmeden çok önce ABD ve Yunanistan ile ikili görüşmeler yaparak konumunu belli ettiğini söylemiştir. Bu görüşmelerde ABD'nin Türkiye'nin statükodan yana olan tavrını tam anlamıyla desteklediğini Yunanistan'ın da Türkiye'nin endişelerinin yersiz olduğunu, meselenin Yunan basınının propagandası ile

⁴¹ Kelling, *a.g.e.*, s. 29-32, Constantinos Svolopoulos, "Anglo-Hellenic Talk on Cyprus During the Axis Campaign Against Greece", *Balkan Studies*, Sayı 23 (1982), s. 199-217.

⁴² *TNA, FO 371/117641 RG1081/597*, 9 July 1955.

⁴³ *TNA, CO 926/91/19*; Robert Holland, "Never, Never Land: British Colonial Policy and the Roots of Violence in Cyprus, 1950-54", *Journal of Imperial and Commonwealth History*, vol. XXI September 1993 No: 3 s. 148-175.

⁴⁴ F. H. Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları*, Ankara 1963, s. 1-39.

abartıldığını, bu yüzden polemige girmenin gereksiz olduğunu belirttiğini aktarmıştır.⁴⁵

Bevin, Kıbrıs ve Yunanistan'da İngiltere'ye bırakılacak üsler karşılığında Kıbrıs'ı Yunanistan'a bırakmayı düşünüyordu. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yunanlıların kendi problemleri ile başa çıkma konusunda göstermiş olduğu yetersizliklerden sonra fikrini değiştirdi ve Kıbrıs'ın İngiltere'nin elinde kalması gerektiğine kanaat getirdi. Diğer taraftan İngiliz bürokratlardan da enosis yanlısı görüşlere sahip olanlar vardı. Mesela 1945 Temmuzunda Atina Büyükelçisi Reginald Dışişleri Bakanlığına enosis'in onaylanmasını teklif etmiş, gerekçe olarak da bunun Yunanistan'da İngiltere'nin elini güçlendireceğini ileri sürmüştü. Bunun üzerine Bevin, Genel Kurmay Başkanlığından görüş istemiş, Genel Kurmay Planlama Dairesi (The Joint Planning Staff) raporlarında aşağıdaki hususlara yer vermişti:

Kıbrıs, İngiltere'nin Ortadoğu bölgesinde sahip olduğu yegâne yerdir ve savunma için gerekli gördüğümüz tedbirlerin antlaşmalar tarafından sınırlandırılmadan uygulanabileceği Ortadoğu'daki tek toprak parçasıdır.⁴⁶

Koloni Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığının görüşlerini desteklemiş bunun üzerine Bevin, 26 Eylül'de Kıbrıs'ta egemenliğin devamına karar vermişti.⁴⁷

Bu arada Yunanistan'da iç savaşın başlaması bu ülkenin bölgedeki güvenilirliğini iyiden iyiye sarstı. Neticede Yunanistan'daki siyasi çalkantılar, İngiltere'nin şüphelerini doğrular nitelikte olduğundan Kıbrıs'ta kalma kararlarının pekişmesine sebep oldu. Diğer taraftan İşçi Partisi Hükûmeti 1947-1948'de Kıbrıs için dikkate değer bir anayasa teklifinde bulunma kararı aldı. Yeni vali Lord Winster bir "danışma meclisi" toplanması çağrısında bulundu ve seçilmiş Kıbrıslı Rumların net çoğunlukta olacağı bir anayasa teklifinde bulundu. Kıbrıs Başpiskoposluğu teklifi baştan reddedip enosis dışında başka bir çözümü kabul etmeyeceklerini ilan etti. Böylece Kıbrıslı Rumlar dikkate değer bir fırsatı kaçırmış oldular. Çünkü Kıbrıslı Türklerin kabul ettiği o zaman Rumların lehine olan bu anayasayı reddetmekle Kıbrıs'ta yavaş fakat emin adımlarla kendi lehlerine inşa edilebilecek bir yerel hükûmetin ortaya çıkmasını engel olmuş oldular.⁴⁸

1950'lere gelindiğinde Kıbrıslı Rumlar arasında dünya kamuoyunun yönlendirilmesi amacıyla BM'ye müracaat edilmesi yönünde fikirler ortaya çıkmaya başladı. Bunu gerçekleştirmek içinde taleplerine zemin oluşturmak

⁴⁵ TNA, FO 371/112843 WG1081/28 Ankara to FO, February 24, 1954.

⁴⁶ Kelling, *a.g.e.*, s. 69'da aktarılmıştır; TNA, CAB 79/39 COS (45)215, September 5, 1945.

⁴⁷ Kelling, *a.g.e.*, s. 67-82.

⁴⁸ Kelling, *a.g.e.*, s. 68-79.

maksadıyla Kıbrıs'ta bir plebisit yapılması fikri ortaya çıktı. Bu fikre Kıbrıslı Türkler şiddetle karşı çıktılar ve protestolarını ve böyle bir plebisitin neden geçersiz olacağını izah eden gerekçelerini Londra'ya bir telgrafla bildirdiler.⁴⁹

Kilise'nin himayesinde ve gözetiminde 15 Ocak 1950'de bir halk oylaması yapıldı.⁵⁰ Bu oylama kiliselere konulan defterlere açıktan enosis istiyorum veya enosis istemiyorum ibarelerinin yazılması şeklinde gerçekleştirildi. Sıkı bir denetim altında açıktan rey bildirimini şeklinde gerçekleştirildiğinden oylamaya katılanlar üzerinde aleni baskı uygulandığı ve Kıbrıslı Rumlara bu oylamaya katılmaları hususunda Kilise tarafından baskı yapıldığı ve aleyhte rey beyan edenlerin tehdit edilerek oylarının değiştirildiği İngiliz yetkililerce Londra'ya rapor edilmişti. Kelling, bu oylamada yapılan baskıları Londra'ya bildiren İngiliz yetkililerin raporlarını tenkit ederken Kıbrıslı Rumların enosis etrafında birleşmelerinin görmezden gelinerek sadece oylamada yapılan baskı ve yıldırımlara dikkat çekildiğini belirtmekle aslında meseleye ne kadar taraflı yaklaştığını da göstermiştir.⁵¹ Kıbrıslı Rumların %96'sının enosis'ten yana oy kullandığını iddia eden başta Kilise olmak üzere adadaki enosis savunucuları bunu, dünya kamuoyuna kendilerini anlatmak için etkili bir araç olarak kullandılar.

Londra, bu sözde halk oylamasını tanımadığını ve Kıbrıs'ın statüsünde her hangi bir değişiklik öngörmediğini duyurdu. Bu arada Michael Christodoulos Moskos'un genç yaşta Kıbrıs Kilisesi Başpiskoposu seçilmesi Kıbrıslı Rumlar ve enosis açısından bir dönüm noktası oldu. Moskos, III. Makarios unvanını kullandığı için kendisi daha çok Makarios olarak bilinmektedir. Makarios, dünyayı "aydınlatma" vazifesini üzerine aldı ve bu görev için BM'ye ve Londra'ya çok sık ziyaretlerde bulunmaya başladı.⁵² Daha da önemlisi Kıbrıs Rum davasını New York'ta BM gündemine taşıması için dinî otoritesini de kullanarak Yunanistan üzerinde etkili bir baskı kurmayı başardı.⁵³

Fakat Kıbrıslı Rumlar, bu aktif enosis kampanyasının adada yıllardır birlikte yaşadıkları Kıbrıslı Türkler ile olan ilişkilerini etkilemeye başladığını gözden kaçırmaktaydı. Gerçekten de Kıbrıslı Türkler, gelişmelerden büyük rahatsızlık duymaya başlamıştı ve bunun neticesinde bir birine rakip iki Kıbrıs Türk siyasi oluşumu "Türk Millî Partisi" çatısı altında birleşti.⁵⁴ Rumların gerçekleştirdikleri sözde halk oylamasından önce Kıbrıs Türk toplumu lideri Fazıl Küçük, halk oylaması fikrine karşı olduklarını bildirdi.

⁴⁹ TNA, FO 371/78425.

⁵⁰ Kelling, *a.g.e.*, s. 103.

⁵¹ *A.g.e.*

⁵² Göktepe, 'Londra ve Zürih Antlaşmalarının ... s. 944; TNA, FO 371/101811 WG 1081/24.

⁵³ Kelling, *a.g.e.*, s. 103- 105 ve s. 121-122.

⁵⁴ Crawshaw, *a.g.e.*, s. 44.

1949'da İngiltere Dışişleri'ne gönderdiği bir mektupla İngiltere'nin adanın geleceği konusunda bir değişiklik öngörmesi hâlinde Kıbrıs'ın Türkiye'ye iade edilmesini talep etti.⁵⁵ Hatta daha 1949'da dikkate değer başka bir mektubunda Londra'yı enosis'in uygulanması durumunda adada yaşanacak bir iç savaş tehlikesi konusunda uyardı.⁵⁶

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Yunan hükûmetleri İngiltere'ye duydukları ihtiyaçtan dolayı Kıbrıs konusunu gündeme getirerek ikili ilişkilere zarar vermek istemiyorlardı. Fakat savaş sonrası İngiltere artık eskisi kadar güçlü değildi. Aslına bakılırsa Mart 1947'de "Truman Doktrini" ile Yunanistan ve Türkiye'nin İngiltere'nin nüfuz alanından çıkarılarak ABD'nin etki sahasına sokulmaları, Yunanistan'ın teoride Kıbrıs konusunda önünü açmış sayılırdı. Fakat iç savaş sonrası Yunanistan ekonomik olarak oldukça kötü durumdaydı. Bu yüzden 1950-1952 liberal koalisyonları konuyu BM gündemine getirmeyi sürekli olarak reddettiler.⁵⁷ Fakat Makarios baskısını artırdı ve Yunan hükûmetlerini açıkça kamuoyuna şikâyet ederek enosis destek vermemekle suçlamaya başladı. Bu bağlamda da Yunan Kilisesi'nde ve diğer baskı grupları arasında oldukça güçlü destek toplamayı başardığı söylenebilir. Bu baskılar neticesinde Yunanistan Hükûmeti BM'ye gitmek yerine Londra'ya Kıbrıs karşılığında istediği herhangi bir yerde olmak kaydı ile biri Yunanistan'da bir diğeri de Kıbrıs'ta olmak üzere iki üs vermeyi teklif etti.⁵⁸ Yunan devlet adamları, bu teklif ile bir taraftan baskılara cevap verirken diğer taraftan Londra'nın teklifi geri çevirse bile adanın geleceği konusunda takındığı katı tutumdan vazgeçerek ileriye dönük düşünülebilecek değişiklikler konusunda bir takım işaretler verebileceğini düşünmüş olmalıdır. 1952'de Dışişleri Bakanı Anthony Eden'e yapılan bir diğer müracaat da İngiltere'nin Kıbrıs diye bir meselesi olmadığı yönündeki görüşünü yineleyen bir bildirin yayımlanması ile neticelendi.

Bu arada Kasım 1952'de Yunanistan'da Mareşal Alexandros Papagos önderliğinde güçlü bir muhafazakâr hükûmet başa geçti.⁵⁹ Papagos'un karakteri ve dışişlerine duyduğu özel ilgi meseleyi karmaşıklaştıran başka faktörler ortaya çıkardı. Kendisi İtalya ile yapılan 1940-1941 Arnavutluk savaşının ve 1948-1949 Yunan iç savaşının muzaffer komutanı idi. Kendi muhafazakâr hükûmetinin büyük bir çoğunlukla parlamentoda zayıf merkez koalisyonlarının yerini alması ile İngiltere'nin artık isteyerek enosis'i kabul edeceğine inanıyordu.⁶⁰

⁵⁵ TNA, FO 371/78425 R/19/1022/11075, Dr. Küçük to FO 25 November 1949.

⁵⁶ TNA, FO 371/78425 R/19/1022/11553, Dr. Küçük to FO 13 December 1949.

⁵⁷ Kelling, *a.g.e.*, s. 110-112.

⁵⁸ Kelling, *a.g.e.*, s. 117.

⁵⁹ Kelling, *a.g.e.*, s. 122-123; Stephen G. Xydis, "Toward 'Toil and Moil' in Cyprus", *The Middle East Journal*, vol. 20 (1966), s. 1-19; Crawshaw, *a.g.e.*, s. 64-69.

⁶⁰ Xydis, *Toward 'Toil and Moil' in Cyprus*, s. 1-19.

Diğer taraftan Yunanistan'ın BM daimî temsilcisi olan ve 1954'te Dışişleri Bakanlığı genel sekreterliğine getirilen Alexis Kyrou, 1953'te Stalin'in ölümünden sonra değişen uluslararası atmosferin BM'yi enosis davası için faydalı bir şekilde kullanmak için uygun hâle getirdiğini düşünüyordu.⁶¹

Ankara'nın Kıbrıs konusunda o zamanlar takındığı pasif tavırdan dolayı olsa gerek Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlar, Türkiye'nin tepkisini pek hesaba katmıyorlardı. Bu tutum onların Türkiye'nin Kıbrıs'ın geleceği ile ilgilenmediği sonucuna varmalarına sebep olmuş olabilir. Londra'nın adanın geleceğini tartışmama konusunda göstermiş olduğu ısrarcı tutum da Rumları bir çatışma havasına sokmuştur.⁶² Bu durumun elbette Makarios'un elini güçlendirdiği de muhakkaktır. Makarios Atina'yı BM'ye başvurması hususunda sıkıştırmaya devam etti. Hatta zaman zaman eğer Yunanistan yapmazsa komünist bir ülkeden bunu yapmasını isteyebileceğini dahi ima etti.⁶³ Ülkedeki komünistlerle yapılan bir iç savaştan yeni çıkmış sağcı bir hükûmet için millî bir davaya göstermiş olduğu sadakat ve özverili hizmetlerden ve dinî otoritesinden dolayı Yunanistan'da popülaritesi gittikçe artmakta olan birisi tarafından yapılan bu tehditlerin ne anlama geldiği aşikârdır.

YUNANİSTAN'IN KIBRIS İÇİN BM'YE BAŞVURMASI

İç savaştan galip çıktıktan sonra sağlam bir hükûmet kurmuş olan Papagos, Londra'nın kendi liderliğindeki Yunan Hükûmeti ile Kıbrıs'ı görüşeceğini düşünüyordu. Bu yüzden Yunan Hükûmeti Kıbrıs meselesini Yunanistan ve İngiltere arasındaki dostluk kapsamında ele alacaklarını duyurdu.⁶⁴ Londra bu açıklamadan memnun oldu. İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in Yunanistan'ı ziyaret etmesi planlandı. Eden, Eylül 1953'te geçirdiği bir ameliyatın ardından hem ziyaret hem de hava değişimi için Atina'ya gitti. Yunan Başbakanının kendisini ziyareti esnasında Kıbrıs konusunu açmaya çalışmasına rağmen Eden, bu konuda konuşmayı reddetti ve bunu pek de diplomatik olmayan bir üslupla dile getirdi. Yunanlı akademisyenler Eden'in bu tavrının Yunanistan'ın Kıbrıs politikasında önemli bir kırılma meydana getirdiğini kaydetmektedirler. Bu tutumu Papagos'un şahsi olarak küçük düşürücü bulduğu ve bu sebepten BM'ye

⁶¹ Xydis, *Toward 'Toil and Moil...*, s. 20.

⁶² Holland, *Never, Never Land...*, s. 148-175.

⁶³ Evangelos Averoff-Tossizza, *Lost Opportunities; The Cyprus Question, 1950-1963*, New York 1986, s. 26; TNA, FO 371/ 101811 WG1081/39, Athens to FO 20 June 1952; TNA, FO 371/95133/RG1081/45, Washington to FO 3 April 1951; S. G. Xydis, *Cyprus Reluctant Republic*, Paris, Mouton 1973, s. 49.

⁶⁴ Evantis Hatzivassiliou, *Britain and the Future Status of Cyprus, 1955-9*, yayımlanmamış doktora tezi, Londra Üniversitesi 1991, s. 6-40.

gitme kararı aldığı yönünde görüşler olsa da biraz abartılıdır. Eden'in tavrı örnek bir davranış olmasa da görüşmede dile getirilen Kıbrıs diye bir meselenin "olmadığı" yönündeki ifadeler Londra'nın öteden beri sürdürmekte olduğu politikanın tekrarından başka bir şey değildi. Fakat Yunan Başbakanının Londra'nın kendisi ile bu mesele hakkında en azından görüşmeyi kabul edeceği yönündeki umutlarını sona erdirdiği doğrudur.⁶⁵

Bu arada Yunanistan'ın BM daimî temsilcisi Alexis Kyrrou Yunanistan'ın 1953'te konuyu BM'ye getirmeyeceğini duyurdu. New York'ta bir kapışma elbette İngiltere'nin kaçınmaya çalıştığı bir durumdu. Çünkü bu müttefikler arasında gerginliğe yol açacak ve Sovyetler Birliği'ne propaganda fırsatı vermesinin yanında bir koloninin işlerine karışılmasına sebep olacaktı. İngiltere Koloni Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığının Kıbrıs meselesinde daha aktif rol oynamak isteyen Türkiye'ye karşı sert bir tavır takınmamasından biraz rahatsızdı, çünkü öteden beri Koloni Bakanlığı bürokratları arasında enosis'i destekleyenler mevcuttu.

Ankara Büyükelçisi ısrarla *enosis*'e götürecek herhangi bir uzlaşmanın Türkiye'yi ciddi derecede rahatsız edeceğini ve İngiltere'den uzaklaştıracağı ikazını yapmaktaydı.⁶⁶ Bu aşamada Kıbrıs'ın mevcut statüsünde herhangi bir değişiklik öngörmesi mümkün olmadığından İngiltere, Amerika'dan Yunanistan'ın BM'ye başvurmasına engel olması için yardım talebinde bulunma kararı aldı.⁶⁷ Amerika ise iç savaştan yeni çıkmış olan Yunanistan'a böyle bir konuda baskı yaparak Yunan Hükûmetini Batı'ya karşı kendi kamuoyunda zor durumda bırakmak istemiyordu. Daha da önemlisi iki müttefiki arasındaki bir meseleye doğrudan müdahil olarak işlerin daha da karmaşık hâle gelmesinden endişelenmekteydi.

23 Şubat'ta Yunanistan'ın Londra Büyükelçisi Vassilios Mostras, İngiltere Dışişleri Bakanlığına, eğer İngiltere Yunanistan ile müzakere etmezse meseleyi BM'ye taşıyacaklarını belirten bir mektup ilettili.⁶⁸ Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Kyrrou, 1 Mart'ta bu yönde bir basın açıklaması yaparak Atina'yı bu başvuruyu yapma konusunda bağladı.⁶⁹ Bu arada Türk Dışişleri Bakanının Genel Sekreter Yardımcısı Nuri Birgi, 24 Şubat'ta İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Bowker'a Türkiye'nin statükonun devamından yana olduğunu bildirdi. Ancak herhangi bir müzakere olacaksa bunun Türkiye'nin de dâhil olacağı üçlü görüşmeler şeklinde olması gerektiğini belirtti.⁷⁰ Ankara, Kyrrou'nun açıklamasından sonra ABD'den Atina'ya başvuru yapmaması için baskı yapmasını istedi.

⁶⁵ TNA, FO 371/107499 WG1052/3, 22 September 1953; Kelling, *a.g.e.*, s. 128-129.

⁶⁶ TNA, FO 371/112843 WG1081/9, 28 January 1954.

⁶⁷ TNA, FO 371/112843 WG1081/6, 30 January 1954; TNA, FO 371/112844 WG1081/38, 4 March 1954; TNA, CO 926/183/27, 22 January 1954.

⁶⁸ TNA, FO 371/112843 WG1081/26, 23 February 1954.

⁶⁹ TNA, FO 371/112844 / WG108132, 1 March 1954.

⁷⁰ TNA, FO 371/112843 WG1081/28, 24 February 1954.

Türkiye başvurusu engellemek üzere doğrudan Atina nezdinde de girişimlerde bulunmuş ve Türk-Yunan dostluğuna zarar gelmemesi için bu işten vazgeçmelerini istemiştir.⁷¹ Bağcı, Köprülü'nün Yunan meslektaşına;

Birden bire ortaya bir Kıbrıs meselesi çıkarmaktasınız. Sizden çok rica ediyoruz bunu yapmayın, Mareşal Papagos Yunan tarihine şanlı bir komutan, büyük devlet adamı olarak geçecektir... Sizden Atatürk ve Venizelos'un büyük ızdıraplar pahasına, tarihi yenerek kurdukları Türk-Yunan dostluğu adına yalvarıyorum, hiç yoktan ortaya bir Kıbrıs meselesi çıkarmaktan vazgeçin. Çıkarırsanız bizi karşınızda bulacaksınız ve bütün Türkiye, tek bir vücut hâlinde, dimdik önünüze çıkacaktır. Bu Türk-Yunan dostluğunun sonu olacaktır. Yapmayın bunu... Türkiye bunun için size asla izin vermez, Türkiye buna engel olur. Lütfen akıllıca düşünün... Biz akıllıca hareket edersiniz diye bir süre sabırlı olacağız. Resmî açıklamalarımızda Türkiye'nin Kıbrıs diye bir meselesi yoktur diyeceğiz. Fakat er ya da geç sabrın da bir sonu vardır.⁷²

dediğini aktarmaktadır. 3 Nisan 1954 tarihli İngiliz *The Times* gazetesinde çıkan bir haber Köprülü'nün bu sözlerini teyit etmektedir.⁷³

Türkiye'nin Yunanistan karşısında neden daha sert bir tavır takınmadığının sırrı da Türk Dışişlerinden M. Eralp'in İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Bowker ile yaptığı görüşmede saklıdır. Eralp, Bowker'a var olan dostane ilişkilerin bozulmasının uzun çabalar sonu tesis edilmiş olan Balkan Paketi'nin tehlikeye atacağını düşündükleri için Yunanistan'a bu konuda daha fazla baskı yapmak istemediklerini söylemiştir.⁷⁴

Bu arada Londra'dan da Mostras, ısrarla bir Yunanistan-İngiltere çekişmesinin zararları konusunda Atina'yı uyarsa da bu uyarılar göz ardı edilmiştir. 15 Nisan'da Papagos, İngiltere'nin müzakereye yanaşmaması hâlinde BM'ye gitme düşüncesini uygulama kararını aldı. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'in Papagos ile bu meselede görüşmeyi reddetmesi bile Yunanistan tarafından yeterince iyi okunamamıştır.⁷⁵

15 Mart'ta Avam Kamarasında Eden, İngiltere'nin Kıbrıs politikasında bir değişiklik olmadığını tekrarladı. Londra'nın bu açıklaması Yunan Hükûmetini Makarios'un baskıları karşısında savunmasız bıraktı.

⁷¹ Bağcı, *a.g.e.*, s. 103; M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-54*, Ankara 1997, s. 309-310.

⁷² Bağcı, *a.g.e.*, s. 103-104.

⁷³ *The Times*, 3 Nisan 1954.

⁷⁴ TNA, FO 371/112843 WG 1081/62 Ankara to FO, March 30, 1954.

⁷⁵ TNA, FO 271/112844 WG1081/51, 22 March 1954; TNA, FO 371/112844 WG1081/57, 23 March 1954; TNA, FO 371/112845 WG1081/713, April 1954; Crawshaw, *a.g.e.*, s. 71.

Buna dayalı olarak Yunanlıların BM kartını oynamaları Türkiye'nin endişelerini artırmıştır. Bu arada Peake BM'ye son başvuru zamanı olan Eylül ayına kadar Londra'nın başka bir açıklama yapmaması konusunda uyarıda bulunmakta ve Yunan Hükûmeti için teselli babında Kıbrıs için bir anayasa teklifinde bulunulmasının uygun olabileceğini belirtmekteydi. Bir Yunanlı ile evli ve Yunan sempatisini olan İngiltere BM daimî temsilcisi Pierson Dixon da benzer bir teklifte bulundu. Fakat Nisanın başlarında Papagos'un BM'ye gitme konusundaki tehdidinden ve Yunanistan Kraliçesi Frederica'nın Churchill'e yazdığı Kıbrıs politikasında değişiklik talep eden mektubundan da Yunanistan'ın istediği doğrultuda bir sonuç çıkmadı. Yunanistan, Nisan'da ABD'nin ve Mayıs'ta Türkiye'nin başvuru yapmaması konusundaki uyarılarını dikkate almadı.⁷⁶

Nisan 1954'te İngiliz Hükûmeti, Lordlar Kamarası'nda Kıbrıs konusundaki tutumunu bir kez daha tekrar ederek herhangi bir değişiklik öngörülmediğini ilan etti. Tartışma esnasında Yunanlıların Kıbrıs'a hiçbir zaman sahip olmadıkları aşağıdaki cümlelerle dile getirildi:

Yunanlılar, Kıbrıs'a hiçbir zaman sahip olmamıştır, fakat Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılması temelinde bazı şaibeli iddiaları vardır.⁷⁷

Bu arada Koloni Bakanlığı muhtemel bir BM müzakeresine karşı Kıbrıs için yeni bir anayasa teklifinin faydalı olabileceğini düşünmekteydi. Koloni Bakanlığının uzun vadede Kıbrıs politikalarının belirsizliği Dışişleri Bakanlığında rahatsızlığa sebep olmaktaydı. Dışişlerinden sorumlu Devlet Bakanı Anthony Nutting, Koloni Bakanlığındaki meslektaşları Henry Hopkinson'a Mayıs'ın ortalarında bir mesaj göndererek bu konudaki düşüncelerini netleştirmelerini istemiştir.⁷⁸ Koloni Bakanlığı müzakerelerden sonra bir anayasa teklifinde bulunmanın uygun olacağını düşünürken Dışişleri müzakerelerden önce bir teklif yapılması taraftarıydı. Bu sayede İngiltere'nin eli güçlenirken ABD'nin desteğinin alınmasının da kolaylaşacağı düşünülmekteydi.⁷⁹

Bu arada Kıbrıs'ın yeni valisi Robert Armitage, İngiltere'nin pozisyonunu tekrarlayan ve "vatana ihanet" yasalarının uygulanacağını ifade eden çok sert bir açıklama yapılmasını talep etti. Armitage, İngiltere'nin adada kalmasını isteyen Kıbrıslı Rumların çoğunlukta olduklarına fakat Londra'nın niyetini kesin bir şekilde belli etmediği sürece bunların ortaya

⁷⁶ TNA, FO 371/112845 / WG108171, 3 April 1954; TNA, FO 371/112845 WG1081/88, 14 April 1954; TNA, FO 371/112845 WG1081/72, 6 April 1954; TNA, FO 371/112846 WG1081/120, 10 May 1954; TNA, FO 371/112846 WG1081/108, 30 April 1954; M.M. Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve ...*, s. 309-310; Xydis, *Toward 'Toil and Moil' in Cyprus*, s. 67.

⁷⁷ Crawshaw, *a.g.e.*, s.71'de H.L. Deb. Vol.185, cols 1068-98'den aktarılmıştır.

⁷⁸ TNA, FO 371/112846 WG1081/107, 11 May 1954.

⁷⁹ TNA, FO 371/112847 WG1081/140, 15 June 1954.

çıkmayacaklarına inanıyordu.⁸⁰ Sonunda teklifin BM'ye başvuru süresi dolmadan önce yapılması kararlaştırıldı. Ayrıca herhangi bir statüko değişikliğinin öngörülmediği yönündeki İngiltere pozisyonunu tekrarlayan bir açıklama yapılması konusunda da iki bakanlık anlaşılır.⁸¹

26 Haziran'da İngiltere Bakanlar Kurulu, anayasa teklifini onayladı ve 28 Haziran'da da duyurdu.⁸² 28 Haziran'da Hopkinson, Avam Kamarasına yeni teklifleri sundu:

İngiltere Hükûmeti Kıbrıs'ta yerel hükûmet (self-government) kurumlarının gelişimine yönelik yeni girişimler için zamanın geldiğine karar vermiştir. İyi niyet çerçevesinde, Kıbrıs halkının kendi işlerinin idaresinde ortak olmaları için bir an önce çalışmalara başlanabileceğine inanmaktadırlar. Kıbrıs'ın egemenliğinde bir değişiklik öngörmediklerini bir kez daha açıklığa kavuşturmak isterler.⁸³

İngiliz milletvekillerinden James Griffiths bunun Kıbrıs'ın asla dominyon statüsüne geçemeyeceği ve İngiliz Milletler Topluluğu'ndan çıkmayı istemesi hâlinde buna izin verilmeyeceği anlamlarına mı geldiğini sorduğunda Hopkinson'un meşhur "asla" cevabı gelmiştir:

İngiliz Milletler Topluluğu'nda belli bazı yerlerin özel durumlarından dolayı asla (never) tam bağımsız olamayacakları öteden beri bilinmekte olan ve üzerinde anlaşmaya varılmış bir konudur.⁸⁴

Bu açıklama İngiltere'nin pozisyonunu tam olarak ifade ediyordu. Londra o zamanlar stratejik öneme sahip küçük kolonilerin İngiliz Milletler Topluluğu'na kabul edilip edilmeyeceği konusunda bir karar verebilmiş değildi. Eden, kendisinin de Kıbrıs hakkında yukarıdaki çizgide düşündüğünü açıkça ifade etmişti. Dışişleri ile Koloni Bakanlıkları ve Genel Kurmay Başkanlığı, bu konuda uzlaşma içerisinde idi. Açıklama kesinlikle İngiltere'nin politikasında bir değişiklik ifadesi olmamakla beraber zamanlaması ve tonu "Süveyş Grubu" olarak bilinen muhalifleri susturmaya yönelik olduğunu düşündürmektedir. Açıklama, Yunanistan'da büyük hayal kırıklığına sebep oldu. Bu yüzden İngiltere ile Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda çatışmalarının en önemli sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir.

Açıklama, yeni bir şey getirmemiş, İngiltere'nin pozisyonunu daha kararlı cümlelerle tekrar etmiştir. O zamana kadar Londra herhangi bir

⁸⁰ TNA, FO 371/112847 WG1081/145, 16 June 1954.

⁸¹ TNA, FO 371/112847 WG1081/166, 29 June 1954.

⁸² TNA, CAB 128/27, 26 July 1954 53rd Conclusions.

⁸³ TNA, 28 July 1954 Parliamentary Debates (Commons) 1953-4, vol.531 cols.504-11.

⁸⁴ TNA, 28 July 1954 Parliamentary Debates (Commons) 1953-4, vol.531 cols.504-11.

değişiklik öngörmediğini söylemekteydi, şimdi ise asla bir statü değişikliği olmayacağını ifade ediyordu.⁸⁵ Diğer taraftan ifade tarzının bir talihsizlik olduğunu İngilizler de kabul etmişlerdi. Koloni Bakanı Lennox-Boyd ve hatta Churchill bizzat kendisi verdiği demeçlerle yukarıdaki açıklamayı düzeltmeye çalışmışlardı. Fakat bunu kendileri de duruşlarında bir kayma olarak değerlendirmemişlerdi. Mesela, Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, 4 Ağustos'ta Yunanistan Büyükelçisi Mostras'a "Tartışma esnasında kullanılan 'asla' kelimesinin asladan başka bir anlam için kullanıldığına dair bir ümit veremem." demiştir.⁸⁶

Açıklamanın yapıldığı 28 Temmuz günü ABD'den John Foster Dulles, Papagos'a bir mesaj göndererek Yunanistan'ın BM'ye başvurmadan kaçınması gerektiğini, çünkü bunun Sovyetler Birliği tarafından Batı ittifakı aleyhine kullanılacağını belirtti. Dulles, Papagos'a BM'de ABD'nin Yunanistan'ı desteklemeyeceğini açıkça ifade etti.⁸⁷

Buna rağmen Yunanistan, Ağustos'un sonlarına doğru başvurusunu yaptı. Bundan sonra Londra, Yunanistan'ın teklifinin BM Genel Kurulu'nun gündeminde yer almaması için çaba gösterdi. Bunun için ABD'nin desteğine ihtiyacı vardı, fakat bu desteği almak mümkün olmayacaktı. Çünkü ABD daha önce hiçbir maddenin BM Genel Kurul gündemine alınmasına karşı çıkmamıştı ve bu geleneğini İngiltere için, özellikle de bir koloni sorunundan ötürü bozmayacaktı. Fakat İngiltere'nin çabaları neticesinde ABD oylamaya katılmadı. İngiltere açısından bakıldığında bu da bir başarı sayılabilir. Fakat bu maddenin gündeme alınmasına engel olamadı ve Eylül'de madde, BM Genel Kurul Gündemine girmeyi başardı. ABD diğer taraftan maddenin genel kurulda tartışılmasını engelleyecek bir önerge için İngiltere ile sahne gerisinde çalışmıştır. Yunanistan'ın başvurusunun önemli neticelerinden birisi İngiltere ile Türkiye'nin uluslararası diplomaside bir araya gelmesi olmuştur. Türkiye, Yunanistan'ın başvurusuna karşı İngiltere'yi destekleme sözü vermişti. Bu bağlamda Türkiye Başbakanı 31 Ağustos'ta bir demeç vererek *enosis*'in asla gerçekleşmeyeceğini söyledi. Ayrıca Türkiye, Yunanistan'ın başvurusu aleyhine birçok ülke nezdinde girişimlerde bulundu. Bu aşamada Türkiye ile İngiltere BM'de izlenecek yol ve lobi

⁸⁵ Aslında bu bakış açısı Kıbrıs ve onun gibi stratejik olarak önemli görülen diğer bazı küçük koloniler için yeni bir şey değildi. Daha 1941 yılında Koloni Bakanlığı'ndan Eastwood Churchill'in özel kalemi J. M. Martin'i Atlantik Beyannamesi imzalanmadan önce uyarılmış ve Cebelitarık, Aden, Mauritius, Seyşel Adaları, Fuji, Batı Pasifik Adaları, Falkland Adaları, British Honduras, Bermuda, Gambia, Hong Kong... ve Kıbrıs, Malta...hatta Malaya'nın bağımsız olarak kendi kendilerini yöneten birimler olmak için ya çok küçük olduklarını ya da stratejik olarak çok önemli noktalarda bulduklarını belirtmiştir. Bkz.: W.Roger Louis, *Imperialism At Bay, The United States and the Decolonisation of the British Empire, 1941-1945*, Oxford University Press New York 1978, s. 127'de Louis bu telgrafi PREM 4/42/9 Eastwood to J.M. Martin, 1 September 1941'dan alıntı yapmıştır.

⁸⁶ TNA, FO 371/112850 WG1081/239, 4 August 1954.

⁸⁷ TNA, FO 371/112849 WG1081/219, 29 July 1954; Xydis, *Toward 'Toil and Moil' in Cyprus*, s. 70.

faaliyetleri hususlarında birlikte çalıştılar ve sürekli fikir alışverişinde bulundular.⁸⁸ Lobi faaliyetlerinin başında ise adada güçlü bir komünist partisinin varlığı ve bunun ada ve çevresindeki ülkelere getireceği etkiler yer almaktaydı.⁸⁹

İngiliz basını Türkiye'den verdiği haberlerle Türk kamuoyunun Kıbrıs konusundaki hassasiyetinin gittikçe arttığını ve Türklerin Rum ve Yunan talepleri karşısında taviz verilmemesi hususunda hemfikir olduklarını okuyucularına duyurmakta ve Yunanistan'ın bu tavrının Batı ittifakına zarar verdiğini hatırlatmaktaydı.⁹⁰

Sonbaharda, Yunanlılar gizlice, eğer İngilizler katı tutumlarından vazgeçer ve en azından konunun müzakere edilebilir olduğunu kabul ederlerse meseleyi genel kurula getirmeyeceklerini ilettiler. Yunanistan Kralı Paul, bizzat kendisi Peake'e bu konuda ısrar etti. ABD de Londra'ya gayri resmî bir arabulucu göndererek bu katı tutumlarını değiştirmelerini istedi. ABD, eğer İngiltere bunu yaparsa Yunanistan'ın maddenin görüşülmesi konusunda ısrarcı olmayacağı garantisini vermiştir. Ama Londra kendisini böyle bir jest yapmaya hazır hissetmiyordu. Aksine yeni adımlar atmak için BM müzakerelerinden sonrasını bekliyorlardı.⁹¹

Aralık 1954'te BM Genel Kurulu'nun "şimdilik" meseleyi müzakere etmeme kararı alması taraflarca farklı yorumlanacaktır. Yunanlılar BM'nin verdiği kararlar meselesinin ileride müzakere edilebilir olduğunu kabul ettiğini ve bu sayede Kıbrıs'ı uluslararası bir mesele yaparak başarıya ulaştıklarını savunuyordu. İngiltere ve Türkiye ise Yunanistan'ı BM'de yenilgiye uğrattıklarını düşünmekteydi.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin Ortadoğu savunma politikasında bazı ciddi sorunları olsa da temelde hedef 19. yüzyıldaki ile aynı idi. Bu da İngiltere'nin menfaatlerinin yani petrol ve Süveyş'in Ortadoğu'ya doğru yayılan Sovyetler Birliği'ne karşı korunmasıydı. İngiltere, artan ekonomik sıkıntılar ve Arap milliyetçiliğinden dolayı izlediği politikayı değiştirmek zorunda kalmıştır. Dahası bu sefer çatışma sadece

⁸⁸ TNA, FO 371/112854 WG1081/363, 21 August 1954; TNA, FO 371/112860 WG1081/534, 2 September 1954.

⁸⁹ TNA, FO 371/112854 WG1081/363, 21 August 1954; TNA, FO 371/112860 WG1081/534, 2 September 1954.

⁹⁰ *Sunday Times*, 22 Ağustos 1954; *Times*, 18,26 Ağustos 1954; *Observer*, 12 Aralık 1954; *Sunday Times*, 12 Aralık 1954; *Times*, 17 Aralık 1954; *Daily Herald*, 20 Aralık 1954; *Manchester Guardian*, 30 Aralık 1954; *Birmingham Post*, 4 Ocak 1955; *Scotsman*, 7 Ocak 1955; *Birmingham Post*, 8 Ocak 1955.

⁹¹ TNA, FO 371/112860 WG1081/50, 12 September 1954; TNA, FO 371/112864 WG1081/635, 20 September 1954.

ekonomik ve bölgesel değil aynı zamanda ideolojik ve küreseldi. Tam da bu noktada Kıbrıs, İngiltere siyasetçilerinin nazarında Ortadoğu savunma politikaları için şimdiye kadar ertelenmiş olan önemli rolüne kavuşuyordu.

Fakat kolonilerin birer birer bağımsızlıklarına kavuştukları böyle bir dönemde Kıbrıs'ta da Yunan *Megali İdea*'sının bir sonucu olarak ortaya çıkan *enosis* talepleri artarak devam ediyordu. Yunanistan'da iç savaşın sona ermesinden sonra da artık *enosis* için zamanın geldiğine inanıyorlardı. Fakat bu noktada ileriye dönük olarak Türkiye'nin ihtiyaç, talep ve düşüncelerinin Yunanistan tarafından tamamen göz ardı edildiğini görüyoruz. Türkiye, İngiltere'nin adada kalmasını ve statükonun devamını istiyor ve *enosis*'e kesin olarak karşı çıkıyordu. İngiltere'nin Ortadoğu savunma politikaları için Türkiye'nin iş birliği vazgeçilemez olarak görülüyordu. Bu da Kıbrıs konusunda Türkiye'nin düşüncelerinin önemini artırmaktaydı. Bu yüzden takip eden yıllarda İngiltere, iki NATO üyesi müttefikinin arasında oldukça hassas bir mesele ile duyarlılıkla ilgilenmek durumunda kalmıştır.

NATO müttefiklerinin tüm uyarılarına rağmen Yunanistan BM'ye gitme kararı vererek İngiltere nezdinde konumunu zayıflatmış ve Londra'nın Yunanistan hakkında güvenilemez müttefik algısını kuvvetlendirmiştir. Bu arada Türkiye, Yunanistan'ın aksine BM'de İngiltere ile birlikte hareket etmek sureti ile Londra nezdinde konumunu güçlendirmiş ve Kıbrıs konusunda söz sahibi olduğunu göstermiştir. Yunanistan BM'ye giderek İngiltere'nin koloni meselesini uluslararası arenaya taşımış bu da yasal olarak Türkiye'nin müdahalesine zemin hazırlamıştır. Bu aşamadan sonra Kıbrıs'ın geleceği uluslararası bir problem olarak ele alınacak ve dünya kamuoyu Kıbrıs meselesi ile tanışmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- İngiltere Millî Arşivleri, *TNA*, Londra, *CAB 128, 129, 130, 131, 134; DEFE 4, 5, CO 926, FO 371, T 220, FO 800, PREM 11, Avam Kamarası Tutanakları (House of Commons Debates)*, Cilt 543-590
- Adams, T. W. & Cottrell A. J. *Cyprus Between East and West*, The John Hopkins Press, Baltimore 1968
- Adams, T. W. *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Hoover Institution Press, Stanford University Stanford, California 1972
- Armaoğlu, Fahir H. *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları*, Ankara 1963
- Attalides M. A. *Cyprus Reviewed*, Nicosia 1977
- Averoff-Tossizza, Evangelos. *Lost Opportunities: The Cyprus Question 1950-1963*, New York 1986

- Bağcı, Hüseyin. *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara 1990
- Baker, Eric, "The Settlement in Cyprus" *The Political Quarterly*, vol. 30 1959 s. 244-253
- Baker, Francis Noel, *My Cyprus File, From My Personal Records 1956-1984*, Nicosia 1985
- Bolukbasi, S. *The Superpowers and The Third World: Turkish-American Relations and Cyprus*, New York & London 1988
- Bölükbaşı, Suha. "The Cyprus Dispute And The United Nations: Peaceful Non-Settlement Between 1954 and 1996" *International Journal of Middle East Studies*, vol. 30 August 1998 no: 3 s. 411-434
- Campbell, J.C. "The Soviet Union and The United States in The Middle East" *The Annals of The American Academy*, s. 126-135
- Crawshaw, Nancy. *The Cyprus Revolt, An Account of the Struggle For Union With Greece*, London 1978
- Cross, Colin. *The Fall of the British Empire*, London 1969
- Devereux, David R. *The Formulation of British Policy Towards The Middle East, 1948-56*, London 1990
- Eden, Sir Anthony. *Full Circle*, London 1960
- Erim, Nihat. *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara 1976
- Field Marshall The Lord Harding of Petherton, "The Cyprus Problem in Relation to the Middle East" *International Affairs*, vol. 34 1958 s. 291-296
- Firat, Melek M. *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara 1997
- Göktepe, Cihat, *British Foreign Policy Towards Turkey, 1959-1965*, Londra 2003
- Göktepe, Cihat, "Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959)" *Türkler*, Ankara 2002 16. Cilt s. 943-951
- Hatipoğlu, M. M. *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Ankara 1997
- Holland, Robert, "Never, Never Land: British Colonial Policy and the Roots of Violence in Cyprus, 1950-54" *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, vol. XXI September 1993 no: 3 s. 148-175
- Holland, Robert. *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*, Oxford 1998
- İsmail, Sabahattin, *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaaları*, KTMD yayını: 5 Lefkoşa 1997
- Kelling, George Horton. *Countdown to Rebellion: British Policy in Cyprus 1939-1955*, New York 1990

- Lloyd, Selwyn. *Suez 1956: A Personal Account*, London 1978
- Louis, W. Roger. *Imperialism At Bay: The United States and the Decolonisation of the British Empire, 1941-1945*, New York 1978
- Louis, William Roger. *The British Empire in the Middle East 1945-1951: Arab Nationalism, The United States and Postwar Imperialism*, Oxford 1984
- Macmillan, Harold. *Riding the Storm 1956-1959*, London 1971
- Macmillan, Harold. *Tides of Fortune 1945-1955*, London 1969
- Mayes, Stanley. *Makarios: A Biography*, New York 1981
- Navias, Martin S. "Nuclear Weapons & British Alliance Commitments, 1955-56" in *Britain and the First Cold War*, ed. By Ann Deighton, The Macmillan Press, 1990 s. 146-152
- Ovendale, Ritchie. *British Defence Policy Since 1945*, Manchester University Press, Manchester and New York 1994
- Salih, Halil Ibrahim. *Cyprus The Impact of Diverse Nationalism on A State*, The University of Alabama Press, 1978
- Sanjian, Ara "The Formulation of The Baghdad Pact" *MES*, v. 33 no: 2 April 97 s. 226-234
- Sarınay, Yusuf. *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın no: 43 Ankara 2000
- Sever, Ayşegül. *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958*, İstanbul 1997
- Smith, R. "Ernest Bevin, British Officials and British Soviet Policy, 1945-47" in *Britain and the First Cold War*, ed. By Ann Deighton, The Macmillan Press, 1990 s. 152-170
- Stearns, Monteagle. *Entangled Allies U.S. Policy Towards Greece, Turkey, and Cyprus*, New York 1992
- Svolopoulos, C. "Anglo-Hellenic Talks on Cyprus During the Axis Campaign Against Greece" *Balkan Studies*, vol. 23 1982 s. 199-217
- Tachau, Frank, "The Face of Turkish Nationalism as Reflected in the Cyprus Dispute" *Middle East Journal*, vol.13 Summer 1959 No: 3 s. 262-272
- Warner, Geoffrey, "The Anglo-American Special Relationship" *Diplomatic History*, vol.13 1989 s. 479-499
- Wheeler, N. "Attlee Government's Nuclear Strategy, 1945-51" in *Britain and the First Cold War*, ed. By Ann Deighton, The Macmillan Press, 1990 s. 130-45

- Xydis, S.G. "Towards 'Toil and Moil' in Cyprus" *The Middle East Journal*,
vol. 20 1966 s. 1-19
- Xydis, Stephen G. *Cyprus: Conflict and Conciliation 1954-58*, Ohio 1967
- Xydis, Stephen G. *Cyprus: Reluctant Republic*, The Hague and Paris 1973
- Young John W. *The Foreign Policy of Churchill's Peacetime Administration
1951-1955*, Leicester 1988